

WOJCIECH BREJNAK
Instytut Psychologii UKSW

**Symptomy ryzyka dysleksji
charakterystyczne dla
poszczególnych etapów
rozwojowych**

Okres niemowlęcy **(od urodzenia do pierwszego roku życia)**

Funkcjonowanie ruchowe.

Motoryka duża (zaburzenia koordynacji dużych grup mięśniowych). Następuje opóźniony lub nietypowy rozwój ruchowy, dzieci nie przechodzą przez etap raczkowania, gorzej utrzymują równowagę w postawie siedzącej i stojącej, mają słabą koordynację w zabawach.

Niemowlęta przejawiają minimalne dysfunkcje neurologiczne, np. obniżony tonus mięśniowy, utrzymujące się pierwotne odruchy wrodzone, które powinny zaniknąć do końca pierwszego roku życia.

Okres poniemowlecy (2-3 lata)

Funkcjonowanie ruchowe. Występuje opóźniony rozwój ruchowy, mają one trudności z utrzymaniem równowagi, automatyzacją chodu. Później zaczynają chodzić i biegać (motoryka duża). Zaburzenia rozwoju manualnego (motoryka mała - opóźniony rozwój motoryki rąk). Dzieci są mało zręczne manualnie, mają trudności w wykonywaniu czynności samoobsługowych takich jak mycie rąk, jedzenie łyżeczką, zapinanie dużych guzików. Ponad to charakteryzuje je mała sprawność w zabawach manipulacyjnych, np. budowaniu z klocków.

Koordynacja wzrokowo-ruchowa. Następuje opóźnienie rozwoju grafomotorycznego. Dzieci nie próbują same rysować, w wieku 2 lat nie naśladują rysowania linii, w wieku 2 lat i 6 miesięcy nie potrafią naśladować kierunku poziomego i pionowego linii, w wieku 3 lat wykazują kłopoty w odwzorowywaniu prostych figur geometrycznych takich jak koło, kwadrat.

Funkcje językowe. Charakterystyczną cechą jest opóźnienie rozwoju mowy. Dzieci później wypowiadają pierwsze słowa (w pierwszym roku życia), w wieku 2 lat – zdania proste i w wieku 3 lat – zdania złożone.

Okres przedszkolny (3-5 lat)

Funkcjonowanie ruchowe.

Dziecko ma obniżoną sprawność ruchową w zakresie ruchów całego ciała, która objawia się tym, że dziecko: porusza się niezgrabnie, często przewraca się i potyka o przeszkody oraz spada z krzesła, słabo biega, ma kłopoty z utrzymaniem równowagi, np. podczas chodzenia po krawężniku, z trudem uczy się jeździć na rowerku trzykołowym, hulajnodze, jest niezdarne w ruchach, źle funkcjonuje w zabawach wymagających rzucania i chwytania piłki oraz podskakiwania i przeskakiwania (motoryka duża). Dziecko przejawia słabą sprawność ruchową rąk, której symptomami są: trudności i niechęć do samodzielnego wykonywania czynności samoobsługowych, tj. zapinanie małych guzików, sznurowanie butów; ogólny brak zainteresowania zabawami manipulacyjnymi, np. nawlekaniem koralików (motoryka mała).

Koordynacja wzrokowo-ruchowa.

Występują trudności w budowaniu z klocków, niechęć do rysowania, wykonywanie bardzo uproszczonych rysunków, nieprawidłowy chwyt ołówka w palcach (dziecko rysuje za mocno lub za słabo przyciska ołówek podczas rysowania), nieumiejętność rysowania koła – w wieku 3 lat, kwadratu i krzyża – w wieku 4 lat, trójkąta i kwadratu opartego na kącie – w wieku 5 lat.

Funkcjonowanie wzrokowe.

Dysfunkcje w rozwoju objawiają się nieporadnością w rysowaniu (rysunki bogate treściowo, ale prymitywne w formie, trudności w składaniu obrazków z części, problemy w układaniu puzzli, wykonywaniu układanek, mozaiki.

Funkcje językowe.

Zaburzenia w tej sferze uwidaczniają się opóźnieniem rozwoju mowy, nieprawidłową artykulacją wielu głosek, trudnościami z wypowiedzianiem nawet niezbyt złożonych wyrazów (częste przekręcanie wyrazów i zwrotów), wydłużonym okresem posługiwania się neologizmami dziecięcymi, trudnościami z rozpoznawaniem i tworzeniem rymów i aliteracji, trudnościami z zapamiętywaniem i przypominaniem nazw (szczególnie sekwencji nazw, tj. pory dnia, nazwy posiłków), trudnościami z zapamiętaniem krótkich wierszyków i piosenek, trudnościami z budowaniem wypowiedzi, używaniem głównie równoważników zdań i zdań prostych, małym zasobem słownictwa.

Proces lateralizacji.

Brak przejawów preferencji jednej ręki (opóźniona lateralizacja) oraz brak orientacji w schemacie ciała i przestrzeni (nie umie wskazać prawej ręki).

Dziecko w końcu wieku przedszkolnego

Występują w tym okresie u dziecka objawy takie, jak w okresie przedszkolnym oraz dołączają się inne zaburzenia.

Funkcjonowanie ruchowe.

Charakteryzuje się obniżoną sprawnością ruchową, objawiającą się tym, że dziecko: słabo biega, skacze, ma trudności z wykonywaniem ćwiczeń równoważnych, tj. chodzenie po linii, stanie na jednej nodze, ma trudności z uczeniem się jazdy na nartach, łyżwach czy rowerze. Źle funkcjonuje podczas zabaw, np.

gry w piłkę (motoryka duża). Występuje mała sprawność manualna, dla której charakterystyczne są: trudności z wykonywaniem precyzyjnych ruchów w zakresie samoobsługi (z zawiązywaniem sznurowadeł na kokardkę, używaniem widelca, nożyczek), trudności z opanowaniem właściwych nawyków ruchowych podczas rysowania i pisania, np. dziecko pomimo wielu ćwiczeń niewłaściwie trzyma ołówek w palcach, w niewłaściwym kierunku kreśli linie pionowe (od dołu do góry) i poziome (od prawej do lewej). Mogą wystąpić synkinezje (współruchy bezcelowe np. wysuwanie języka, machanie nogami pod stołem), również nieadekwatny tonus mięśniowy: (1) zbyt duży powoduje, że przy rysowaniu łamie kredki, a przy pisaniu dziurawi kartkę; (2) zbyt mały sprawia, że nacisk przy pisaniu jest za słaby (motoryka mała). W wyniku zaburzeń analizatora kinestetyczno-ruchowego dziecko może mieć trudności: w rysowaniu (prymitywna grafika, schematyczność, niestaranność i nadmiar szczegółów, „kanciaste”

ruchy ręki, przewaga linii prostych nad falistymi, w czytaniu (niewłaściwe napięcie organów mowy powoduje nieprzyjemny ton głosu czytającego), w pisaniu (niewłaściwy nacisk, wolne tempo pisania, mała precyzja dłoni i palców obniża poziom graficzny pisma – niekształtne litery, wychodzące poza linię).

Koordinacja wzrokowo-ruchowa.

Dziecko ma trudności z rzucaniem i chwytaniem piłki, źle trzyma ołówek w palcach, ma trudności z rysowaniem szlaczków, odtwarzaniem złożonych figur geometrycznych (np. rysowaniem rombu w wieku 6-7 lat).

Funkcjonowanie wzrokowe.

Fragmentarycznym zaburzeniom w ośrodku wzrokowym towarzyszy osłabiona percepcja obrazów wzrokowych oraz nieadekwatne do rzeczywistości postrzeganie kształtów. Zaburzenie to ma szczególne znaczenie u dzieci rozpoczynających

naukę czytania i pisania, której podstawą jest właściwe postrzeganie znaków graficznych. Złe ich odzwierciedlanie i błędne utrwalanie sprawiają, że dziecko nieprawidłowo je odczytuje i odwzorowuje. Wykazując wybiórcze zaburzenia funkcji wzrokowego spostrzegania, rozumiejąc znaczenie liter i cyfr jako symbolu, nie potrafi prawidłowo posługiwać się literą i cyfrą jako znakiem graficznym. Trudności w tej sferze są związane z: (1) wyróżnieniem elementów z całości, a także z ich syntezowaniem np. podczas budowania według wzoru konstrukcji z klocków, układania mozaiki, wyodrębniania szczegółów różniących dwa obrazki; (2) z czytaniem – trudności z odróżnianiem kształtów podobnych (figur geometrycznych, liter m-n, l-t-ł) lub identycznych, lecz inaczej położonych w przestrzeni (np. liter p-g-b-d), opuszczaniem liter, sylab, wyrazów, wierszy, przekreśnianiem końcówek wyrazów, zgadywaniem, gubieniem się w tekście, a nadto długo utrzymująca się technika literowania, co

opóźnia opanowanie płynnego czytania; (3) z rysowaniem – odwzorowywaniem prostych figur geometrycznych (koło, trójkąt) i odtwarzaniem znaków graficznych cyfr; (4) z pisaniem – kłopoty z zapamiętaniem kształtu liter, mimo znajomości reguł i zasad ortograficznych, popełnianie błędów.

Funkcjonowanie językowe.

Trudności z nim związane uwidaczniają się w: wadliwej wymowie, przekręcaniu trudnych wyrazów, błędach w wypowiedziach (agramatyzmy), trudnościach z poprawnym używaniem wyrażen przyimkowych wyrażających stosunki przestrzenne np. nad–pod, za–przed, trudnościach z różnicowaniem podobnych głosek (z-s, b-p, k-g) w słowach typu: kosa–koza, myleniu nazw zbliżonych fonetycznie, opuszczanie, dodawanie, zastępowanie, przestawianie głosek a nawet sylab w słowach, trudności z rozpoznawaniem i tworzeniu rymów

i aliteracji, trudnościach z zapamiętywaniem wiersza, piosenki, więcej niż jednego polecenia w tym samym czasie, trudnościach z zapamiętywaniem nazw, trudnościach z zapamiętywaniem materiału uszeregowanego w serie i sekwencje, tj. nazwy dni tygodnia, pór roku, kolejnych posiłków, sekwencji czasowej: wczoraj–dziś–jutro i sekwencji cyfr: szeregów 4-cyfrowych.

Funkcjonowanie słuchowe.

Dziecko ma obniżoną sprawność w zakresie różnicowania dźwięków, co przejawia się opóźnieniami rozwoju mowy i wadami wymowy. Występują też opóźnienia rozwoju słuchu fonematycznego-fonetycznego, co powoduje specyficzne trudności w nauce czytania: syntezie dźwięków, uwzględnianiu znaków przestankowych, rozumieniu przeczytanej treści (określeń słownych). Charakterystyczne są też trudności w pisaniu ze słuchu (mogące się utrzymywać znacznie dłużej niż kłopoty z czytaniem) wynikające z trudności dokonywania prawidłowej analizy

dźwiękowej dyktowanych wyrazów: łączenie wyrazów (np. „*potstołem*” za-miast „*pod stołem*”), zmiana kolejności wyrazów w zdaniu, błędy w pisaniu wyrazów ze zmiękczeniami przez kreską i przez „i”, słabe różnicowanie głosek dźwięcznych i bezdźwięcznych.

Orientacja w schemacie ciała i przestrzeni.

Występują opóźnienia w rozwoju, trudności ze wskazaniem na sobie części ciała, gdy dziecko określa terminami: prawe-lewe (np. prawa i lewa ręka, noga, ucho), nie umie określić kierunku na prawo i na lewo od siebie (np. droga na prawo, drzwi na lewo); zaburzenia dotyczące trudności z określeniem pory roku, dnia. Badania naukowe wykazały, że zakłócenia procesu lateralizacji odbijają się niekorzystnie na nauce dziecka tylko wtedy, gdy współwystępują z innymi zaburzeniami rozwoju. W czytaniu

– występują nasilone trudnościami w nauce czytania – dziecko czyta bardzo wolno, głównie głośuje i nie zawsze dokonuje poprawnej wtórnej syntezy przekręca wyrazy, nie rozumie przeczytanego zdania. W pisaniu – dziecko często pisze litery i cyfry zwierciadlanie, odwzorowuje wyrazy, zapisując je od strony prawej do lewej.

Proces lateralizacji.

Można zaobserwować opóźnienia w rozwoju lateralizacji, które przejawiają się brakiem ustalenia ręki dominującej, dziecko nadal jest oburęczne.

Współwystępowanie wielu wymienionych powyżej objawów u dziecka pozwala z dużym prawdopodobieństwem przypuszczać, że mamy do czynienia z dzieckiem ryzyka dysleksji. W przypadku, gdy

te symptomy oraz trudności w czytaniu i pisaniu utrzymują się do klasy drugiej i dłużej, pomimo pomocy udzielanej przez rodziców w domu, nauczyciela w szkole, należy przeprowadzić badanie diagnostyczne w poradni psychologiczno-pedagogicznej w celu stwierdzenia przyczyny tych zaburzeń. Może to być dysleksja rozwojowa.

Diagnostyka i profilaktyka ryzyka dysleksji

Diagnostyka w przypadku ryzyka dysleksji i samej dysleksji powinna być wielospecjalistyczna, przeprowadzona przez zespół składający się z psychologa, pedagoga. Dodatkowo należy dokonać konsultacji z lekarzem (np. w przypadku podejrzenia wady wzroku

lub słuchu, by wykluczyć te wady, gdyż wady te nie są przyczynami dysleksji). Ważne są też konsultacje z psychiatrą w przypadku zaburzeń emocjonalnych, czy pediatrą, który zwróci uwagę na inne opóźnienie rozwoju psychoruchowego. Konieczna też powinna być (w wielu przypadkach) konsultacja z logopedą, celem określenia poziomu rozwoju mowy dziecka.

Wystąpienie powyżej opisanych objawów powinno być sygnałem dla konieczności pracy z dzieckiem w kierunku wspomagania jego rozwoju i stymulowania funkcji, których rozwój jest opóźniony. Dzieci z omawianymi tu zaburzeniami powinny nadrobić swoje zaległości przed pójściem do szkoły, gdyż w szkole będą one przyczyną trudności w czytaniu i pisaniu, których konsekwencjami są oceny niedostateczne i zaburzenia emocjonalne. Oczywiście mówiąc o nadrabianiu przez dzieci ich

zaległości, nie chodzi nam o dosłowne uporanie się przez dzieci z ich własnymi konstytucjonalnymi dysfunkcjami (jest to przecież niemożliwe), ale chcę przez to powiedzieć (co podkreślają liczni specjaliści problematyki dysleksji), iż konieczne jest podjęcie działań w celu zlikwidowania lub zmniejszenia omówionych przejawów dysharmonii, a nie „liczenie, iż to samo przejdzie”.

Dziecko 6-7-letnie idące do szkoły, musi się przystosować do tej szkoły i to w zakresie wszystkich sfer rozwoju (intelektualnej, ruchowej, emocjonalno-społecznej).

Dla dzieci ryzyka dysleksji, to bardzo trudny i niekiedy nierealny wymóg. Co

więcej, rozpoznanie dzieci ryzyka dysleksji następuje zbyt późno – w czasie oceny dojrzałości szkolnej lub jeszcze później.